

ПОЯВАТА НА АРФАТА В РУСИЯ

Кохар Андонян

*Докторант в ДП Музика с научни ръководители проф. Сузана Клинчарова
и доц. д-р Георги Арнаудов*

Арфата на територията на Русия е съществувала от най-дълбока древност. Тя е била разпространена при скитските племена, които се смятат за предшественици на руския народ. Скитите са населявали земите по Северното Причерноморие през VII век пр.Хр., а през IV век пр.Хр. в поречията между Дунав, Днепър и Дон създават силна робовладелска държава просъществувала до III век пр.Хр. За ярката художествена култура на скитите свидетелствуват многото сведения от археологически открития, представени в музейни експозиции, като една от най-известните е изложена в най-големия музей Ермитаж в Санкт Петербург и в частност в така наречената „Золотой кладовой“.¹

Изображения на арфи са намерени в древни могили, отстоящи териториално далеч от древна Скития. Според изследователите на древната кавказка култура именно скитите са пренесли арфата в Кавказ от Средна Азия, където съдейки по археологическите разкопки тя е била широко разпространена.

Към епохата на скитите са отнасят също и две арфи, едната от които е намерена в планински Алтай при разкопки на древна могила и е много добре съхранена, благодарение на вечното си ледено покритие. Другата е намерена също в древна могила в централен Алтай, но за съжаление от нея са останали само няколко части - долната част на корпуса, повредения струнник и ухото за неговото прикрепване. Според изследванията на археолозите и двата инструмента датират от VI в пр.Хр.²

На южната кула на „Софийския собор“ в Киев има фрескова композиция наречена „Скоморохи“ датираща от XI век. Там е изобразен изпълнител свирещ на инструмент много близък до арфата. Историците спорят относно националността на изпълнителя, тъй като дрехите му напомнят на византийски музикант, също и за типа на изобразеният музикален инструмент дали е арфа или псалтир (хоризонтална арфа).

„Baltic“ псалтира или „Gusli“ е думата която руските и другите славянски народи са използвали за редица струнни инструменти. Най-ранните гусли датират от 1050г.

¹ Дулова, Вера Изкуство игре на арфе Всесоюзное Издателство „Советский композитор“ Москва 1975 стр. 93-94

² Руденко С. Култура населения Центрального Алтая в скифское время..М.,1960, с.63

намерени в руски селища с мултиетнически микс от финландци, славяни и скандинавци. Това което отличава „gusli“ от финландското „kantele“ е начинът на поставяне на струните, където има две дървени прегради които държат струнника , а не една както е при финландската. Най-ранните „gusli“ са имали отвор така ,че от едната страна да може да се спре звучението на отделни струни докато други звучат.³

В Русия арфата се е появила преди около три века. Първите сведения за проникване на арфата в руският музикален живот намираме в обявите на „Санкт-Петербургских ведомостей“ 1776г., там имало съобщение: „Някакъв арфист живее на Голямата Мещанска улица при търговеца Зайферт, който успешно учи ноти на Давидова, и също така продава донесените от немска страна Давидови арфи“⁴

В двора на Екатерина II придворният арфист е бил чужденец – италианецът Жан-Батист-Кордон (1760-1803). Той пристигнал в Петербург през 1793г. и е свирел в квартет, който акомпанирал представленията в „Малкия Ермитаж“. Кордон е бил не само придворен арфист, но също така и композитор (известни са неговите сонати за соло арфа). С времето арфата ставала все по-пулярна и модерна за времето си, което станало причина занятия по арфа да бъдат включени в програмата на Смоленския институт за благородни девици.

Първата руска арфистка е възпитаница на този институт и се казва Глафира Алимова. Друга известна арфистка е била крепостната актриса Параша Жемчугова (1786- 1803), която е била ученичка на Кордон. Нейната арфа се пази в Останкино, в двореца на граф Шереметиев. Известно е например, че придворният композитор и арфист А.Ле Пен съчинявал пиеси за арфа за съпругата и дъщерята на Павел I. Освен това в богатата нотна библиотека на императрицата имало произведения на Бортнянски, който е писал ансамбли с учатието на арфа, която включвал и в своите опери.

Началото на професионалното образование по арфа се поставя с откриването на арфови класове в консерваторията в Петербург- 1862г. и Москва през 1874 година.

Арфата е била любим инструмент за домашно музициране в дворянските кръгове и царската фамилия. В началото на XIX век руските композитори Козловски, Верстовски, Алябиев постоянно включват арфа във своите партитури. Увлечение по арфата проличава и при основоположника на руската класическа музика Глинка.

³ <http://www.ancientmusic.co.uk/string.html>

⁴ Дулова, Вера Изкуство игре на арфе Всесоюзное Издателство „Советский композитор“Москва 1975стр. 96

Великият композитор е използвал арфата в своите опери „Руслан и Людмила“, „Иван Сусанин“, в увертюрите „Арагонская хота“ и „Нощ в Мадрид“. Специално за арфа е написал „Вариации на тема Моцарт“, „Ноктюрно Es dur“, а също така Серенада на тема от операта на Доницети „Ана Болейн“ за пиано, арфа, виола, виолончело, контрабас, фагот и валдхорна.

Тук е мястото да се спомене за гастролите в Русия на чужди музиканти като Р. Бокса, пребивавал в Москва и Петербург през 1840 година. Повече от възторжени са били отзивите за него, наричали са го „истински вълшебник“, а вестник „Северная пчела“ пише за него : „Целият музикален свят е единомушен, че до сега не е имало друг цигулар като Паганини и арфист като Бокса“.⁵

В 1852 година в Петербург е гастролирал професор от Лондонската Кралска академия, солистът на Кралският театър Джон Томас. Неговият концерт в Петербург е преминал с голям успех. В пресата са се появили отзиви, които го определят в някои отношения като по-добър от Бокса.

Въпреки огромният успех Бокса и Томас, не са оказали решаващо влияние върху съдбата на арфовото изкуство в Русия, тъй като те са били само гастролиращи музиканти и са пребивавали за кратко в страната.

Първият арфист оставил дълбоки следи в историята на изпълнителното арфово изкуство в Русия е Алберт Цабел (1835-1910), който е дошъл от Берлин през 1853г. и се е установил в Петербург. Негов учител по арфа е бил известният немски арфист и педагог Карл Грим. За Цабел весниците отпечатват бласкави резенции за неговите концерти като солист, като се отбелязва, че той е един от най-добрите арфисти в Европа. Цабел е бил солист на Петербургската Италианска опера и на Маринския оперен театър. Когато през 1862 г. А.Рубинщайн основал първата консерватория в Петербург, той е поканил Цабел за професор по арфа. Обобщение на педагогическия опит на Цабел е книгата му „ Голям метод за арфа“ и брошурата „Слово към господата композитори по повод практическото приложение на арфата в оркестъра“. Цабел е оставил дълбока следа в развитието на арфата в Русия и го е издигнал на завидно професионално ниво. Той пише солови произведения за арфа и прави много обработки. След неговата смърт класа по арфа в Петербургската консерватория се поема неговата ученичка Екатерина Валтер- Кюне (1870-1930), която преподава и в Смолни. Също така е била и солистка на Петербургската Италианска опера. Нейни ученички са били К.Ердели, А. Гелрот,

⁵ „Северная пчела“.1840, 26 юния

М.Горелова, Е.Алимова. А. Гелрот си спомня, че са свирили произведения главно на Цабел, Хаселманс, малки пиеси от Рамо, малки прелюдии от Бах като в повечето случаи Валтер-Кинеге е опростявала. Кое то говори, че професионалното ниво не е било много високо.

Освен в консерваторията обучение по арфа е имало и е Придворната певческа капела. Там преподавател е бил Франц Шолар който е бил ученик на Станек (австроунгарска школа). При него са учили И.Поломаренко и Н.Парфенов, В.Канищев, Д.Григориев. По-късно са се отказали от метода на Шолар и са се присъединили към метода на Слепушкин.

Първи професор по арфа в Московската Консерватория е Ида Айхенвалд (1842-1917). Тя е родена в Германия и нейн учител е бил К.Грим. Започнала е да учи арфа шест годишна възраст и е била вундеркинд. Много е концертирала с брат си, който е бил пианист. Концертите им имали огромен успех. Айхенвалд е била поканена да работи като солистка в Маринския оперен театър (1860-1864), след което заминава за Москва и става солистка на Балшой театър. През 1874г. става професор в Московската консерватория и работи там до 1906г.

По това време арфистите са постъпвали в консерваторията без всякаква подготовка и там са започвали обучението си. Творческият принос на Ида Айхенвалд във формирането на Московската арфова школа е равнозначен на творческият принос на Цабел в Петербургската, но никой от тях не е станал реформатор в обучението и свиренето на арфа. Тази мисия принадлежи на Александър Слепушкин.

Александър Слепушкин е роден в Петербург. От ранно детство проявява изключителни музикални способности, но родителите му настояват да стане военен и той постъпва в генералщабната академия, която завършва с отличие и става офицер в Гродненския хусарски гвардейски полк, чието местонахождение е било близо до Варшава. През цялото време на своето обучение в полка той продължава да се занимава с музика. Често ходел при свой приятел на гости, чиято сестра свирела на арфа. Инструментът много му харесал и той започнал да свири на арфа сам. След време Слепушкин започнал да взема уроци по арфа от немца А. Инспрукер, който свирел със Варшавската опера. След година Инспрукер заявил, че повече не може да го учи, защото ученикът задминал учителя си. През 1896 г. Слепушкин напуснал полка и изцяло се посветил на музиката. Заминал за Берлин и постъпил в класа на В. Поссе който бил ученик на К.Грим. Заниманията с него оказали голямо влияние върху изпълнителската дейност на Слепушкин и на неговите методически принципи. Заедно с

учителя си той разработил метод за движение от китка и артикулация на пръстите. По думи на Мария Корчинска по време на занятията си с Поссе, Слепушкин свирил по 8 часа на ден. След 4 години той завършил Берлинската консерватория и започнал да концертира в Европа. През 1908г. Слепушкин се върнал в Русия и започнал като солист в Балшой театър. Тогава започва и неговата дейност като професор с Московската консерватория. С неговото идване рязко се вдигнало нивото на арфовия клас, на базата на новите методически принципи. Той обръщал внимание не само на техниката, а и на звукоизвличането, което според него зависело от правилната постановка на ръцете. Трябва да се отбележи, че той постига своите цели. Изпълненията на неговите ученици се отличавали със силен, красив и мек звук. Заедно с това развивал и самостоятелност в учениците, които оставял сами да изградят музикалните пиеси. Педагогическата му работа отнемала доста време и той започнал все по-малко да концертира. Негови ученици са М.Корчинска, Е.Райска, С.Тауер, Н.Парфенов.⁶

След смъртта на Слепушкин професор в Московската консерватория става Ксения Ердели и Мария Корчинска.

Ксения Александровна Ердели (1878-1971) получава музикалното си образование в Смолни при Екатерина Валтер-Кюне. Тя е изучавала четири специалности едновременно, пиано, пеене, хорово дирижиране и арфа. През 1899 г. постъпва на работа в Балшой театър, заедно с това и много концертира. В 1904г. Рахманинов я кани да преподава в Екатеринбургския институт. Скоро след това тя започва да води класа по арфа в Музикалното драматично училище при Московското Филхармонично общество. От 1905-1907г. преподава в Московската консерватория, след което отива в Петербург и там започва да преподава арфа в Смолни. От 1913г. преподава в Петербургската консерватория. След Октомврийската революция тя се връща отново в Москва и работи като професор в Московската консерватория и в Балшой театър. Ердели е изиграла голяма роля за развитието на руското арфово изпълнителско изкуство. Тя широко пропагандира арфата, разширява арфовия репертоар, изнася лекции и доклади в музикалните учебни заведения, демонстрира изпълнителските възможности на арфата, помага на композиторите да пишат за този инструмент. Самата тя пише солови пиеси за арфа, етюди, методически упражнения, а също така прави голямо количество преработки. Ердели има много ученици които последствие заемат водещи места във

⁶ Дулова, Вера Изкуство игре на арфе Всесоюзное Издателство „Советский композитор“Москва 1975стр. 102-104

оркестрите на страната. Най-изтъкнатите нейни ученички са Олга Ердели, Елеонора Кузмичева, Вера Дулова и други.

Мария Александровна Корчинская (1895-1979) завършва през 1911г. Московката Консерватория при Слепушкин с Златен медал. В течение на няколко години свири в Балшой театър и преподава като професор в Московската консерватория. Независимо от краткия период, в който е била професор, Корчинска оставя дълбоки следи в развитието на руската арфова школа. Тя е била блестяща изпълнителка, като независимо от младостта си притежавала голям педагогически талант. Нейните занятия протичали на високо професионално ниво и девизът и бил „Порядък в свиренето“. Изключително вискателна, тя е проявявала нетърпимост към небрежното отношение към нотния текст и към ритмическия рисунок. Изисквала е железен ритъм, ясна техника и точно съблюдаване на авторските предписания. Според нея несъблюдаването на тези закони води до дилетизъм. Голямо значение Корчинска отдавала на звучността, изработвайки старателно движението от китка и равно звучене на всички пръсти. Нейни ученички са В. Дулова, Д.Рогал- Левицки,Н.Сибор, В.Канищев и други. През 1925 г. заминава за Лондон.

От 1925-1938 г. класа по арфа в Московската консерватория се води от Николай Парфенов (1893-1942). Получил образованието си в Придворната певческа капела в Петербург, той учи при Ф.Шолар. По-късно заминава да учи в Московката консерватория при А. Слепушкин. Педагогическите методи на Шолар и Слепушкин са били толкова различни, че е било необходимо голямо усилие да преодолее постановката на „открита ръка“ и да свири по метода на Слепушкин със „закрита ръка“ и движение от китка, което тогава е било съвсем ново. Парфенов възприел напълно метода на Слепушкин като не само усвоил новата школа на изпълнение, но и станал неин активен защитник. На основата на методическите записки на Слепушкин, Парфенов публикува брошурата „Техника на свиренето на арфа“, а по-късно я допълва и разширява като създава „Школа на свирене на арфа“, която много по-късно е издадена под редакцията на М.Мчеделов през 1960 и 1972 г. Парфенов отдава много творчески сили за възпитанието на младите арфисти в Московската консерватория. Той е работил с индивидуален подход към всеки отделен ученик, като е изисквал безприкословно подчинение на неговата система. Много е държал на постановката

„лакът-китка-пръсти“. Написал е редица произведения за арфа, негови ученици са М.Мчеделов, М.Рубин, К.Сараджиева и други.⁷

В дореволюционна Русия арфовите класове даже и в Москва и Петербург били много малки. Приемани били студенти със слаба подготовка, като повечето от тях не завършвали учебния курс.

Дълги години преподавател в Музикалното училище при Московската консерватория е бил Михаил Мчеделов (1903-1974). От 1941-1942 той е бил асистент на К.Ердели. Голямо внимание е отделял на методическите разработки при звукоизвличането. Той е редактирал, допълнил и подготвил за печат „Школа за свирене на арфа“ от Парфенов. Мчеделов пише пиеси и етюди за арфа. Негови ученици са Е. Москвитина, Н.Цехеновска, Е.Кузичева и други.

Най-изявената фигура в Москва е била професор В.Дулова. Тя първоначално учи при Ердели и Корчинска. През 20-те години на XX век е била изпратена на специализация в Берлин, където учи при Макс Заал. От тук идва и връзката между руската и немска школи. Заедно с педагогическата си дейност Дулова е била и солистка на Балшой театър. Тя е била председател на Арфовото общество на руските арфисти към Централния дом на дейците на изкуство в Москва. Концертирала е по целия свят. Водела е летни курсове и майсторски класове в Хортфост (САЩ) , Горжелез (Франция). Била е член на журита на много международни арфови конкурси. Активен участник на световните арфови конгреси.

Приемник на Цабел и Екатерина Волтер-Кине на Петербургската консерватория става Николай Амосов (1881-1944). Той е бил ученик на Шолар и Цабел. От 1908г. Амосов е солист на Придворния оркестър, а след революцията е солист на Държавната Ленинградска филхармония. От 1921 г. е професор е в Ленинградската консерватория. Концертирал е много активно и е бил прочут като изпълнител на миниатюри. В педагогическата си дейност се придържал към методическите принципи на Цабел. Негова ученичка е Надежда Толстая. Амосов е отделял голямо внимание на техническата страна на изпълнението – гами, етюди. Той също се придържал към методическата постановка на висок палец и активни пръсти.

През 20-те години на XX век в Ленинградската консерватория имало много малко ученици по арфа само 5-6, а тези които успяли да завършат били 2-3. В консерваторията имало само една арфа и нямало почти никакъв нотен материал за

⁷ Дулова, Вера Изкуство игре на арфе Всесоюзное Издателство „Советский композитор“Москва 1975стр. 106-107

арфа. Учениците постъпвали с минимална подготовка. През 30-те години на ХХ век това се променило. Ученици на Амосов освен Н.Толстая били и Л. Гордзевич и Д. Григориев.

Даниил Григориев започва музикалното си образование в хора на момчетата при Придворната певческа капела. Заедно с общообразователните и музикално-теоретични предмети, задължително се изучавали пиано и цигулка, а също така и трети инструмент по избор. Григориев избрал арфа и през 1914 започнал да учи при Шолар. През 1918 г. инструменталните класове на капелата били закрити и той се върнал към арфата чак през 1924 г., когато постъпва в Консерваторията при Амосов. По негови собствени думи, той сам променил постановката си получена при Шолар, следвайки метода на Слепушкин. След завършването на Консерваторията постъпва в Кировския театър през 1928г. По време на войната Григориев остава в Ленинград до края на блокадата, като участва в охраната на Кировския театър. Участвал е в историческото изпълнение в обсадения Ленинград на VII симфония на Шостакович „Ленинградска“. След войната Григориев преподава с Музикалното училище към Ленинградската консерватория, а от 1950-1953г. и в Консерваторията.

Октомври 2015.